

Српска археологија између
теорије и чињеница
XI
Археологија смрти

Филозофски факултет
Одељење за археологију
Центар за теоријску археологију

Београд
29, 30. и 31. март 2024.

**Српска археологија између
теорије и чињеница XI**
Археологија смрти

Књига апстраката

Уредници:

др Сташа Бабић

др Владимир Михајловић

Програмски одбор:

др Сташа Бабић

др Зорица Кузмановић

др Владимир Михајловић

др Александар Палавестра

др Татјана Цвјетићанин

Дизајн:

Никола Степковић

Техничко уређење:

Ана Величковић Кастратовић

Организација:

Филозофски факултет

Одељење за археологију

Центар за теоријску археологију

Садржај

Програм	1
Апстракти	6
О изложби	62
Учесници	63

Предговор

Већина истраживача данас је сагласна у ставу да трагови формалног и структурираног полагања тела преминулих чланова заједнице представљају једну од најстаријих археолошки регистрованих манифестација присуства представника рода Хомо. Од тих првих поступака који указују на свесно и промишљено понашање, па све до данас, начини на које се заједнице суочавају са смртношћу су многобројни и мењају се у зависности од многих чинилаца, тако да, по Фаландеру и Естигору, „универзални проблем смрти има готово неограничен број решења“. Многа од ових решења подразумевају манипулацију различитим облицима материјалне културе и/или присуство припадника других животињских врста. Отуд су фунерарне праксе сталан и неизбежан предмет истраживања свих археолога, без обзира на хронолошке и географске одреднице. Кроз историју дисциплине, формулисане су бројне и једнако разноврсне теоријско-методолошке поставке на којима почивају интерпретације гробова и некропола, међу којима се може уочити неколико заједничких именитеља:

- Формално полагање тела покојника у складу са регулисаним обичајима указује на сложене и апстрактне, често симболичке представе унутар групе;
- Ове представе тичу се ритуалног/религијског, али и других аспеката живота групе, укључујући и њено друштвено устројство и економске активности;
- Погребне праксе су богат извор различитих информација о заједници живих који су те праксе спроводили;
- Гробови и некрополе представљају комплексан археолошки запис, којем се може и мора приступити са различитих становишта и отуд су често предмет интердисциплинарних посматрања.

Намера овогодишњег скупа Центра за теоријску археологију је да омогући дискусију о овом сложеном и вишедимензионалном проблему са различитих становишта, тренутно расположивих у теорији и пракси археологије.

Програм

ПРОГРАМ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

ПЕТАК 29.03.2024.

11:00–12:00 Отварање изложбе Пепео, прах и ништавило, поводом конференције Археологија смрти

Аутори – подмладак Центра за теоријску археологију: Ангелина Стефановић, Ђорђе Петровић, Емил Николић, Иман Фетаховић, Немања Павловић, Огњен Гавранић, Урош Лекић и Вукић Антовић

12:00-12:10 Поздравна реч и отварање конференције

I ОПШТИ ПОГЛЕДИ НА СМРТ И САХРАЊИВАЊЕ

12:10–12:30 Владимир Михајловић - Погреб као мултитопија: пример римскодобног средишњег Балкана

12:30–12:50 Марина Андријашевић - Литерарна сведочанства о болести и смрти у епистолографији Плинија Млађег

12:50–13:10 Милица Митровић - Смрт је емотивна

13:10–13:30 Јелена Вукојевић - Трагови (о)сећања: латински епитафи посвећени деци

13:30–14:00 Дискусија

14:00–15:30 Пауза за ручак

II МЕТОДОЛОГИЈА

15:30–15:50 Селена Витезовић - Лични украси као погребни прилог и погребна опрема: могућности и ограничења у интерпретацији (на неколико примера из праисторије Балкана)

15:50–16:10 Предраг Ђерковић - Од пиксела до интерпретације:
Улога 3D епиграфике у савременој археологији

16:10–16:30 Љубиша Васиљевић, Бојана Племић - **Сведочанства
античке погребне праксе у крушевачком крају**

16:30–16:50 Ксенија Ђукић, Веда Микашиновић, Тамара Шаркић
- **Биоархеологија Прве пандемије - прошлост, садашњост и
будућност**

16:50–17:10 Гордана Ћирић - **Гробови и учењаци: о замкама,
странпутицама и драгоценостима у проучавању некропола**

17:10–17:40 **Дискусија**

СУБОТА 30.03.2024.

III ОПШТИ ПРОЦЕСИ И ТРЕНДОВИ

10:00–10:20 Ана Смук - **Раслојавање археоботаничких одисеја –
стазе трња или орхидеја?**

10:20–10:40 Анђа Петровић, Ејми Литл - **Погребне праксе ловачко-
сакупљачких заједница током мезолита северозападне Европе**

10:40–11:00 Кристина Пенезић, Ненад Тасић - **Однос према
мртвима на неолитској Винчи - Бело брдо**

11:00–11:20 Милена Гошић - **Разноликост посмртног ритуала
током левантског халколита: хронолошки и друштвени
аспекти**

11:20–11:40 Ана Величковић Кастратовић - **Могући аспекти
закључивања о процесу романизације на основу начина
сахрањивања током 1. и 2. века нове ере на територији Горње**

Мезије

11:40–12:10 **Дискусија**

12:10–12:40 **Пауза за кафу**

IV ПРОСТОР, ВРЕМЕ И САХРАЊИВАЊЕ

12:40–13:00 Митја Гуштин - **Посвећени простор Нова табла код Мурске Соботе**

13:00–13:20 Ване П. Секулов - **Ватра у кругу**

13:20–13:40 Александар Ђукић - **Некрополе и надгробни белези као поуздане меће**

13:40–14:10 **Дискусија**

14:10–15:30 **Пауза за ручак**

V ПОГРЕБНЕ ПРАКСЕ И БИОАРХЕОЛОГИЈА БРОНЗАНОГ ДОБА

15:30–15:50 Мина Амзирков, Марко Порчић, Katharina Rebay-Salisbury, Fabian Kanz, Michael Wolf, Лидија Милашиновић, Софија Стефановић - **Род и пол у погребној пракси бронзаног доба: некропола Мокрин (2100-1800. година пре нове ере)**

15:50–16:10 Весна Димитријевић - **Прављени за покојнике: гробни прилози у погребној пракси на некрополи у Мокрину**

16:10–16:30 Марија Марин, Марко Порчић, Бојан Петровић, Марија Кречковић Гавриловић, Лидија Милашиновић, Софија Стефановић - **Феномен сахране деце у посудама на некрополи средњег бронзаног доба у Остојићеву (1650 -1550 г. п. н. е.)**

16:30–17:00 **Дискусија**

НЕДЕЉА 31.03.2024.

VI ДРУГОСТ/ИДЕНТИТЕТ

10:00–10:20 Урош Матић - **Смрт и Други: Археологија, оквири рата и политике жаљења**

10:20–10:40 Марко А. Јанковић, Тамара Шаркић - **Маргинални мртви? Девиијантна сахрана са источне некрополе Ремезијане**

10:40–11:00 Моника Милосављевић - **Староседеоци под стећцима?**

11:00–11:20 Сања Несторовић - **Идентитет становника сахрањених на средњовековној некрополи Винча – Бело брдо (12-14 век): анализа специфичних и неспецифичних маркера стреса**

11:20–11:40 Наташа Шаркић, Roberto Cighetti, Sofie-Kristin Schendzielorz, Марија Михаљевић - **Rest in pieces: нетипична сахрана са некрополе у Рашпашкој - Рачеши (Хрватска), 13-16. век**

11:40–12:10 Дискусија

12:10–12:40 Пауза за кафу

VII ИНТЕРПРЕТАЦИЈА И ПРЕЗЕНТАЦИЈА

12:40–13:00 Јована Петровић - **Наслеђе расне антропологије у археологији римског периода?**

13:00–13:20 Ивана Димић - **Археолошки предмети и танатополитике музејских репрезентација**

13:20–13:40 Сташа Бабић, Татјана Цвјетићанин - **„Кнежевски гробови“ у сталној поставци Народног музеја: Делови, целине,**

реконструкције

13:40–14:00 Маја Миљевић-Ђајић, Јован Ђајић - **Археологија смрти у фокусу јавности**

14:00–14:30 **Дискусија**

14:30–15:00 **Општа дискусија и закључци**

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Апстракти

Погреб као мултитопија: пример римскодобног средишњег Балкана

Владимир Михајловић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Под дуготрајним утицајем догматских монотеистичких религија, смрт и погреб се уобичајено концептуализују као појаве изразито верске природе. Разумевање сахрањивања као домена вере и духовности редовно се употребљава и у археолошким тумачењима погребних пракси, и то без обзира на периоде из којих остаци потичу. Иако ова логика сама по себи није неисправна и може јој се наћи мноштво аргумената, поставља се питање колико других особина погреб се превиђа или не узима у обзир давањем приоритета религијској перспективи.

Поред религијског аксиома о погребу, у археологији се усталило и виђење сахрањивања као непосредног одраза културе схваћене као свеобухватног и нормативног начина живота одређене популације, најчешће замишљане као етничке групе. Односно, начин сахрањивања се у археолошким интерпретацијама веома често разуме и тумачи као једна од главних и јасних одлика етничке припадности, а одређеним обичајима или материјалним аспектима погреб приписује се значење етничких обележја. Упркос чињеници да ни ова премиса није нужно неоснована, њена доминантна улога у археолошким интерпретацијама обично замагљује и оставља по страни друге важне одлике фунерарних пракси.

Уместо поменутих традиционалних приступа, можда је упутније развијати гледиште по којем је погреб прожимање различитих идејних, спознајних и делатних поља попут онтолошког, идеолошког, политичког, економског, јавног, приватног, идентитетског, емотивног, ритуалног, интересног, религијског, нормативног, субверзивног, перформативног,

телесног, бестелесног, материјалног, нематеријалног, итд. Пошто се у њему преламају и артикулишу вишеструки животни домени, погреб се може означити као мултитопија - појава у којој истовремено постоје и суделују разноврсне социо-културне сфере и категорије. За указивање на сложени и динамични карактер погреб у излагању ће као пример послужити фунерарне праксе на централном Балкану у римском периоду.

Кључне речи: погреб, мултитопија, римски период, централни Балкан

Литерарна сведочанства о болести и смрти у епистолографији Плинија Млаћег

Марина Андријашевић

научни сарадник

Одељење за класичне науке

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

У својим литерарним писмима која су једна од првих те врсте у римској књижевности Гај Плиније Цецилије Секунд говори о разноликим темама из свакодневног живота Римљана. Имајући у виду високу стопу смртности у антици, значајан број писама посвећен је управо болестима па (последично) и умирању. Из угла фунерарних истраживања предност се с правом даје археолошким и епиграфским сведочанствима, међутим и књижевна дела представљају релевантан извор за проучавање ове теме.

Плиније Млаћи, римски државник Трајановог доба и литерата широког образовања, био је зачетник ове нове књижевне врсте настале под снажним утицајем античке реторике. Његову збирку заправо чине стилски обликована (*epistulae curatius scriptae/litterae curiosius scriptae*) стварна писма упућена пријатељима и блиским особама, која је аутор лично одабрао и објавио.

Циљ нашег рада је да се на богатом и шароликом материјалу који ова збирка писама пружа додатно осветли феномен смрти са литерарног аспекта. Према античкој дефиницији која се приписује Деметрију из Фалерона, писмо је преполовљени дијалог, разговор двеју особа физички удаљених (*sermo absentium*) те се о стилу писања мора пажљиво бринути, а да је то нарочито одлика писама намењених за објављивање, разуме се само по себи. Сходно томе, можемо рећи да се у Плинијевом стварном адресату огледа широки римски аудиторијум.

Премда Плиније важи за ведрога писца, епистолографски део његовог стваралаштва често прожимају теме везане за разне

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

болести и стања, старење, (преурањену) смрт, (само)убиства, а као контратежа свему томе стоји свеprisутна жеља за славом и бесмртности. Настојаћемо да таква места истражимо и пружимо ширу слику при сагледавању ове тематике.

Кључне речи: Плиније Млађи, литерарна епистолографија, болест, смрт, бесмртност

Смрт је емотивна

Милица Митровић

Археолошка збирка

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Археолози већ стандардно проучавају посмртне остатке и пратеће догађаје у културним оквирима са аспеката религије, економије и друштвених односа. Теме психологије се истражују у мањој мери и често се помињу узгредно као подразумевање. Већу пажњу је добило истраживање манипулације остацима преминулих код раних представника рода Хомо, и то у вези са питањима развоја когнитивних способности. Умирање, као чин, побуђује личне и групне емоције, пре и након самог тренутка смрти, у јавним и приватним контекстима. У том смислу, археологија смрти представља поље за истраживање емотивности у прошлости.

Емоције добијају пажњу у археолошким истраживањима током последњих неколико деценија. Њихово разматрање оправдава и омогућава међузависна повезаност са когницијом и понашањем које су устаљене археолошке теме. Најбројнији радови као студије случаја имају управо погребни ритуал и посмртне остатке. Емоције које се најчешће описују везане за умирање су негативне: туга, анксиозност, страх и забринутост. Осим тога, поједине ситуације и праксе могу се тумачити као изражавање саосећајности и наклоности међу члановима заједнице.

Преглед археолошких студија које се баве емотивношћу умирања показује да оне прате пост-процесне, нарочито феноменолошке теоријско-методолошке смернице. Емоција се схвата као јединствена, ситуационо заснована. У раду ће бити анализирани другачији приступи уз приказ етно-антрополошких и психолошких публикација ове проблематике, уз разматрање

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

могућности за стандардизацију критеријума и/или оквира проучавања емоција у археологији везаних за погребне остатке.

Кључне речи: емоције, археологија, умирање, сахрањивање, посмртни остаци

Трагови (о)сећања: латински епитафи посвећени деци

Јелена Вукојевић

истраживач - сарадник на Одељењу за класичне науке
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Римљани су високо ценили очување сећања, што се одражава у броју и разноврсности споменика подигнутих за сећање после смрти. Веровање да би остављање трајног споменика, обично праћеног натписом, могло надићи смрт дубоко је уткано у римску културу. Погребни натписи играли су кључну улогу у обликовању идентитета и дефинисању друштвених контекста, илуструјући комплексне односе унутар породице, пријатељских кругова и друштвених мрежа покровитељства. Ови споменици, богати епиграфским садржајем, пружају непосредну везу са старином, преносећи аутентичне емоције које су људи осећали или желели да изазову код читаоца, као и дубоке увиде у свакодневне животе појединаца. С обзиром на високе стопе смртности новорођенчади у римском друштву, отвара се простор за испитивање емоционалних реакција на смрт деце из различитих научних перспектива. Латински надгробни натписи, без обзира да ли су пагански или хришћански, показују значајну разноликост у фразама и епитетима који се користе за описивање деце, њихових судбина и особина. Док већи део тих натписа, очекивано, истиче дечју невиност и послушност готово формулаично, постоје и они који на јединствен начин бележе особине попут скромности, интелигенције, побожности, као и детаље о узрасту и физичким карактеристикама преминулог. Штавише, натписи сугестивно одражавају искрену љубав родитеља и дубоку тугу због преране смрти детета. Наше истраживање усредсређено је на анализу надгробних натписа деце, са циљем да се помоћу језика натписа истраже присутне емоције и њихов начин изражавања. Кроз овај приступ, тежимо откривању улоге деце у погребној епиграфској култури и

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

разумевању друштвених погледа на живот и смрт деце.

Кључне речи: латински надгробни натписи, епитафи, деца, емоције, смрт.

Лични украси као погребни прилог и погребна опрема: могућности и ограничења у интерпретацији (на неколико примера из праисторије Балкана)

Селена Витезовић

Археолошки институт, Београд

Археолошки гробни налази веома су разнородни по природи и по намени, и укључују предмете стављене уз покојника, чија је намена највероватније била да буду понуде или жртве загробним божанствима, али поједини налази могли су бити и део погребне опреме, односно одећа и накит сахрањене особе. Праисторијски лични украси често су налажени управо у гробним контекстима и интерпретација самог гробног налаза и личних украса у таквим случајевима чврсто су испреплетани. С једне стране, присуство украса, посебно ако су бројни, и/или од материјала као што је злато, интерпретирају се као симбол статуса покојника, а са друге стране самим личним украсима се придаје симболички значај због тога што су нађени у погребним контекстима. У овом раду ће на неколико примера из праисторијске археологије бити анализирани могућности и ограничења међусобно повезаних интерпретација. Већ само присуство накита у гробу истовремено је и показатељ неких аспеката погребних обреда и обичаја – на пример, да се покојник сахрани обучен, и са накитом. Анализа трагова употребе на украсима указује да ли су и колико ношени током живота, док положај у гробу указује о каквом виду украса се ради (да ли је у питању део огрлице или део одеће, и слично). Избор украсних предмета за погребну опрему указује на симболички значај накита, који је могао бити симбол статуса и/или идентитета (групног, индивидуалног), и упоредна анализа самих скелета (пол, старост) и осталих погребних прилога може указати на уже значење.

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Кључне речи: погребни обреди, погребни прилози, лични украси, симболичка вредност накита, праисторија

Од пиксела до интерпретације: Улога 3D епиграфике у савременој археологији

Предраг Ђерковић

студент ДАС

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Бележење нечитких натписа и оштећених делова надгробних споменика одувек је представљало велики методолошки проблем у епиграфским истраживањима. Напредак на пољу дигиталне фотограметрије и ласерског скенирања у последњим годинама довео је до рађања нове поддисциплине – дигиталне епиграфике. Израдом 3D модела, његовом обрадом и применом низа различитих визуализација, могуће је уочити и најситније неравнине на површини епиграфског споменика. Овакав поступак умногоме побољшава успешност и тачност при читању натписа, омогућујући прецизнија читања у односу на традиционалне епиграфске методе. Како крајњи циљ епиграфске анализе никада није само читање, већ интерпретација натписа, неопходно је истовремено се служити емпиријским подацима, контекстуалним информацијама и теоријским перспективама, што може допринети иновативном начину интерпретације споменика. Са друге стране, један епиграфски споменик може бити предмет изучавања различитих научних дисциплина, при чему се свака најчешће фокусира на засебне елементе једног истог споменика. То често доводи до дисонантних мишљења при епиграфској анализи, или пак до потпуног одсуства међудисциплинарне сарадње. Оваква селективност при сагледавању споменика немогућа је при изради објективног 3D модела предмета, будући да се примена различитих визуализација паралелно спроводи на целој површини споменика. На тај начин, 3D епиграфика може бити начин да се епиграфски споменици почну сагледавати холистички, изазивајући археологију да се

ангажује у иновативним приступима изучавања прошлости и да преиспита традиционалне наративе, подстичући дијалог међу сродним дисциплинама. Овакав приступ не само да помаже истраживању језичких, друштвених и културних димензија једног споменика, већ доприноси очувању и тумачењу културног наслеђа у дигиталном простору.

Кључне речи: 3D епиграфика, надгробни споменици, евиденционо резоновање, фотограмetriја

Сведочанства античке погребне праксе у крушевачком крају

Љубиша Васиљевић

Народни музеј Крушевац

Бојана Племић

Академија струковних студија, Београд

Иако до сада на широј територији крушевачког краја није било систематских истраживања античких некропола, појединачни гробови и њихови налази говоре у прилог разноликости погребних пракси овог подручја. Тако је у Лађаришту, код Врњачке Бање, утврђено постојање гроба „бунарастог“ облика са цилиндричном гробном јамом озиданом ломљеним каменом, док се у самој јами налазила урна са остацима спаљеног покојника заједно са две посуде. Затим, на локалитету „Ивковића куће“ у Александровцу, нађен је војнички скелетни гроб, са налазима појасне опреме, вероватно као део веће касноантичке некрополе. Интересантан је и пример средњовековног утврђења у Град Сталаћу, испод кога су идентификовани остаци античке цигларске пећи. У окружењу пећи забележени су гробови са скелетима положеним на античке тегуле, док се неки од сачуваних покретних налаза, попут оловних огледала, могу повезати са погребним култом. Коначно, познато је да је на вишеслојном локалитету Конопљара у Читлуку, код Крушевца, постојало античко рурално насеље, а приликом истраживања средњовековне некрополе овде су откривене и сахране из касноантичког периода. Једна од таквих односи се на гроб обележен бројем 126, са скелетном сахраном оријентације север-југ и гробним прилозима попут бронзаног појасног привеска у виду амфоре, бронзане појасне копче и гвозденог ножа. Додатно, овде можемо придружити и налаз златне појасне копче са масовним трном из Народног музеја Србије, који се везује за присуство Гота и потиче „из уништеног гроба у Крушевцу,“ док

би се и случајан налаз главе од теракоте из Народног музеја у Крушевцу, евентуално као *Venus Funerariae*, могао повезати са сличним контекстом.

Из овог кратког прегледа забележених примера сахрањивања на подручју ширег крушевачког краја, могуће је увидети постојање више типова погребних обреда. Они се могу довести у вези са етничком комплексношћу разматраног простора, али и различитим друштвеним статусима покојника, указујући на изузетан значај ове теме за будућа истраживања о античком становништву поменутог тла.

Кључне речи: сахрањивање, антика, крушевачки крај, скелетни гробови, гробови „бунарастог“ типа, гробни прилози, погребни култ

Биоархеологија Прве пандемије - прошлост, садашњост и будућност -

Ксенија Ђукић

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду

Веда Микашиновић

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду

Тамара Шаркић

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду

Прва историјски пријављена пандемија се приписује ширењу инфекције коју проузрокује бактерија *Yersinia Pestis*. Ова пандемија почела је са Јустинијановом кугом (541–544) која је у укупно 21 таласу, око 200 година харала Византијским царством проузрокујући катастрофалне последице. Разарајући Византијско царство на друштвеном, економском и популационом нивоу, овај историјски догађај је дуго био препознат као један од пресудних акцелератора за увођење читавог Царства у кризу и “мрачно доба”. Ипак, новија истраживања овог историјског догађаја износе хипотезу да неки од доказа који подржавају теорију да је Јустинијанова куга катастрофа без премца су само нагађања и да су анализе овог догађаја углавном једнодимензионалне, не остављајући простора за свеобухватну и детаљну интерпретацију. Имајући све ово у виду, наше истраживање је замишљено као регионално, мултидисциплинарно истраживање које обједињује археолошке, историјске и биолошке доказе у истраживањима Јустинијанове куге. Кроз биоантрополошке, палеопатолошке и денталне анализе хуманог остеолошког материјала из око 400 гробова који се датирају у период између 6. и 9. века, и уз примену савремене методологије у истраживањима инфективних болести, наш основни циљ је да установимо да ли је и у којој мери куга била присутна на овим просторима током раног средњег века. Комбинујући биолошке податке са археолошким и историјским

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

подацима ми ћемо значајно допринети научној дебати у вези са Првом пандемијом. Поред тога, овакав мултидисциплинарни методолошки приступ у истраживању једне теме обезбедиће нови скуп података што ће омогућити развој нових теорија.

Кључне речи: Прва пандемија, Јустинијанова куга, Византија, биоархеологија

Гробови и учењаци: о замкама, странпутицама и драгоценостима у проучавању некропола

Гордана Ћирић

Независни истраживач

Откиће, истраживање и интерпретација некропола у археологији су посебно изазовни сваком археологу који се упустио у такав подухват. Још од антиквариних почетака археолошких ископавања, гроб је обавијен нарочитом ауром која утиче на разумевање, како самих фунерарних ритуала, тако и друштава која су их практиковала. Данас, када је археологија далеко од авантуристичко-плљачкашких похода и када је развила бројне теоријско-методолошке постулате у проучавању некропола, и даље се суочавамо са напорима у интерпретацији ове врсте археолошког записа. У овом раду ослонићу се на своја ранија истраживања чији су примарни извори информација били средњевековни гробови (V-XV в.) са налазима римског новца (II-IV в.) на територији Србије. Овом приликом фокусираћу се на проблематику самог гроба/некрополе као археолошког контекста. Који су потенцијали и органичења? Које информације су сачуване, а које изгубљене (са фокусом на начин ископавања и документовања некропола у Србији)? Које су могућности примене теоријских оквира и методолошких иновација развијених у археолошкој дисциплини? У првом делу рада резимираћу укратко основне приступе који су обележили истраживање смрти и сахрањивање током историје археологије са посебним нагласком на питања која су покренута у процесној и постпроцесној археологији у овој области. У другом делу рада ћу покушати да прикажем недоумице које се постављају пред истраживача када се ухвати укоштац са конкретним примерима. У које замке упада, иде ли странпутицама и открива ли скривене драгоцености?

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Кључне речи: археологија смрти, гроб, некропола, гробни прилози, средњи век, археолошка теорија, археолошки контекст, историја археологије

Раслојавање археоботаничких одисеја – стазе трња или орхидеја?

Ана Смук

Археолошки институт
Универзитет у Гронингену

Биљни остаци су, углавном кроз улогу хране, неретко представљали значајан део фунерарних пракси, још увек недовољно истраживан и комунициран унутар археоботаничке заједнице. Када су инхумације у питању, могућност презервације органске материје у виду макробилних остатака прилично је ограничена. Тафономија је један од главних узрока за мањак интересовања археоботаничара да узоркују гробове, што ову врсту контекста неправедно држи на маргини истраживања дуги низ година. Неоргански микро остаци биљака, попут фитолита, пружају увид у различите врсте активности везане за припрему покојника, саме сахране и гробних прилога. Комбинација узорковања за анализу различитих врста биљних остатака унутар гробова поседује потенцијал који не сме бити занемарен и сходно томе је овде предмет дискусије.

Друга страна археоботаничког истраживања ове врсте контекста тиче се перцепције налаза до којих се долази и нивоа интерпретације истих. Археоботаника је, у поређењу са другим археолошким дисциплинама, толико блиска природној страни наука, да јој се нивои лица хуманистике неретко ускраћују. Биљке, попут других врста материјалне културе у фунерарним контекстима, могу имати вишеструко значење. Сезати даље од јастука или цветног покривача; пуког прилога у храни коме је функција углавном практична. Улога аналогича као алата при интерпретирању налаза из прошлости – фокус на процесу интерпретирања пре него на самој интерпретацији. Будући правци истраживања.

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Кључне речи: археоботаника, макробиљни остаци, фитолити, тафономија, симболизам

Погребне праксе ловачко-сакупљачких заједница током мезолита северозападне Европе

Анђа Петровић

Универзитет у Београду

Ејми Литл

Универзитет у Јорку

Када су у питању гробни прилози праисторијских сахрана, истраживачки фокус дуго времена био је на предметима од кости, рога, ћилибара, керамике или метала и њиховим стилским категоријама. Ове групе артефаката веома често су сматране предметима личне природе имајући у виду симболику која им је придавана.

Камено оруђе и оружје које је пронађено у гробовима с друге пак стране нису били предмет исте пажње и по правилу су припајани мобилијару из свакодневног живота. Изузетак у овом случају односи се на оне камене предмете у чију израду је по процени археолога уложено више напора (као накит), или су израђивани наменски као гробни прилози, попут украшених секира, ножева, или пројектила. У претходним деценијама присуство каменог оруђа у гробним целинама охрабривало је истраживаче да антрополошку анализу „убрзају“ и неретко баш тегрובה определе као оне који припадају мушким индивидуама, иако остеолошки остаци нису увек били комплетно сачувани.

Најновије анализе функције окресаних артефаката из гробова са локалитета Звејнеки (Летонија), Хамелев (Данска) и Хермитиц (Ирска) омогућиле су и нову интерпретацију о веровању и моделу понашања припадника ловачко-сакупљачких заједница северозападне Европе током мезолита. Добијени резултати представљају део међународног пројекта *Stone Dead*, који се циљано спроводио испитујући постојећи наратив из литературе. До ових открића сматрало се да су гробови који садрже камене секире припадали искључиво мушкарцима. Дефиниција гробног

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

прилога овим је знатно проширена, као и концепт погребне праксе који подразумева приступ истраживања из више углова.

Кључне речи: окресани артефакти, гробни прилог, мезолит, ловачко-сакупљачке заједнице, северозападна Европа, функционалне анализе

Однос према мртвима на неолитској Винчи - Бело брдо

Кристина Пенезић

Институт Biosens, Универзитет у Новом Саду

Ненад Тасић

Одељење за археологију, Филозофски факултет, Универзитет у
Београду

Упадљив недостатак некропола и сахрањених људских скелетних остатака је једна од главних особина Централног Балкана у периоду позног неолита. Иако постоје богати материјални остаци насеља из овог периода, позната су само два локалитета са некрополама, уз још неколико на којима се јављају појединачне сахране. Епонимни локалитет Винча - Бело брдо по овоме није изузетак. Упркос дугом историјату истраживања и мултидисциплинарном приступу проучавању, некропола која се везује за ово неолитско насеље никада није констатована. Иако је постојање некропола реткост, појединачни налази фрагментованих и целих људских костију су налажени на винчанским локалитетима. У овом раду ће бити представљена два налаза остатака људских скелета која су апсолутно датована и потичу их касних фаза неолитског живота на Белом брду. У оба случаја су у питању смрти млађих индивидуа које се везују за пожаре и рушење кућа. У оба случаја су пронађени скелетни остаци у њиховим примарним положајима, где су и оштећени како излагањем ватри, тако и рушењем архитектонских елемената неолитских кућа. Овакав начин страдања у пожарима и последично одсуство било каквих активности везаних за третман скелетних остатака ће бити коришћени као основа за покушај тумачења односа који су неолитски становници Винче - Бело брдо имали према смрти и покојницима.

Кључне речи: Винча – Бело брдо, неолит, људски скелетни остаци

Разноликост посмртног ритуала током левантског халколита: хронолошки и друштвени аспекти

Милена Гошић

Одељење за археологију
Универзитет у Београду

Заједнице које су насељавале простор јужног Леванта током халколита (са. 4500-3800. п.н.е.) практиковале су разнолике начине сахрањивања: индивидуалне и групне инхумације у насељима и изван њих, као и секундарне сахране најчешће у природним и вештачким пећинама, али и у кружним каменим инсталацијама. Широко је прихваћено да је примарно сахрањивање у насељима практиковано током раније фазе периода (са. 4500-4300/4200 п.н.е.), а да је током касније фазе (са. 4300/4200-3800 п.н.е.) заступљено секундарно сахрањивање у осуарима, док је мали број инхумација у насељима ограничен на особе млађе животне доби. Међутим, детаљни увид у налазе како са некропола тако и из насеља, указује на постојање значајног броја одступања од ове поделе, будући да постоје рани локалитети, попут оних у Нахал Грару, са веома малим бројем инхумација упоредивим са насељима касне фазе, док је могуће да је секундарно сахрањивање у пећини Пеки'ин практиковано и током ране фазе. Затим, оваквом поделом губе се из вида специфичности фунерарних пракси на појединим локалитетима, попут Гилата, Кисуфима, Хорват Каркара или Шикмима.

Циљ овог рада јесте да приспита оправданост овакве поделе халколитских фунерарних пракси, засноване на имплицираној идеји културноисторијске археологије, да у оквиру једне археолошке културе може бити практикован један начин сахрањивања, те да различити начини сахрањивања морају бити у најмању руку назнаке различитих фаза, и да понуди другачије виђење њихове разноликости, засновано на интерпретацији

односа међу заједницама које су током халколита насељавале јужни Левант.

Кључне речи: посмртни ритуал, инхумација, секундарно сахрањивање, халколит, Левант

Могући аспекти закључивања о процесу романизације на основу начина сахрањивања током 1. и 2. века нове ере на територији Горње Мезије

Ана Величковић Кастратовић

студенткиња ДАС

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Теорија романизације дуго је представљала доминантни интерпретативни оквир римске археологије и предмет је њеног проучавања већ више од једног века. Ипак, створена у колонијалним контекстима 19. и 20. века и тесно везана за концепт етницитета, више не представља валидан аналитички алат за проучавање културних и друштвених промена које су се дешавале у оквиру Римског царства.

Појава биритуалности и раст броја инхумација на некрополама Горње Мезије сматрани су последицом процеса романизације. Ипак, варијетети у гробним типовима, оријентацији, третману тела и прилозима, оспоравају некадашња главна тумачења базирана на овој идеји, као и на идеји етничке атрибуције. Разноликост гробних типова на некрополама античких градских центара као што су Сингидунум, Виминацијум и Скупи, говоре у прилог томе да је ту била сконцентрисана популација различитих културних традиција. Када се сагледа велики број варијетета у начину третмана тела и постепен прелаз са кремације на инхумацију, инхумација губи улогу индекса романизације у класичном, традиционалном смислу те речи. Градови, односно њихове некрополе, са повећаним бројем инхумација више немају статус “романизованијих” у односу на неке друге. Тај процес се није десио нагло, већ је трајао, са регионалним варијацијама, све до 4. века нове ере. Ако се узме у обзир сама величина Римског царства, мало је вероватно да је за

ту промену заслужна само једна, „римска“ популација или да је постојао само један разлог њеног настанка и ширења.

Кључне речи: романизација, етницитет, централни Балкан, сахрањивање

Посвећени простор Нова табла код Мурске Собоце

Митја Гуштин
професор емеритус
Универзитет у Копру

Простор око данашњег насеља Мурска Собота је широк и раван пејзаж широке речне терасе, карактеристичан за јужни предео Паноније. Већа област покривена великим пољима, под именом Нова табла, налази се у близини шљункаре, садашњег језера Каменшчица/Собошко језеро. Испресецана је старим каналима реке Муре и мањим потоцима. Вијугави поток Добел овој равници давао је посебан карактер, све до успостављања пољопривредног земљишта. Област Нова табла, са пољима и мањим шумарцима типичним за Прекмурје, измењена је увелико током изградње ауто-пута и пратећих објеката.

Посвећени простор код Нове табле у Мурској Соботи састоји се од сахрана из различитих периода: раног и касног гвозденог доба, римског и словенског периода. Истраживања шире области од 40 хектара самог локалитета Нова табла донела су слику насеобинског простора са распршеним посељавањем појединих сеоских домаћинства у поменути периодима. Међутим место сахране, практички неприметно у крајолику за многе од тих људи било је исто са прецизном намером да очувају светост покојника и да памте своје претке. Ограничени простори појединачних сахрана постали су кључне тачке у простору и на симболичком нивоу, и служили су као тачке за оријентацију потомцима и придошлицама, у погледу организације њиховог простора за живот.

Кључне речи: Мурска Собота-Нова табла, сахрањивање, посвећени простор, гвоздено, римско и славенско доба

Ватра у кругу

Ване П. Секулов

НУ Завод за заштита на спомениците на културата
Музеј Струмица

Археолошко налазиште Црвено Поле налази се на планини Огражден, у југоисточном региону Македоније, у близини македонско-бугарске границе. Црвено Поле је мала висораван, смештена на јужним падинама планине Огражден, површине 27 хектара и просечне надморске висине од 1.200 метара. Ту је настало насеље које је постојало скоро 5 векова, од краја 1. до средине 6. века нове ере.

Покојници су сахрањени на две некрополе, непосредно источно од самог насеља, на врховима два брда, са добро одабраним доминантно видљивим позицијама са свих страна, високо изнад јужне обале реке Белогазице са прелепим погледом на њену долину.

Сахрањивање на некрополи Гуштерова Чукарка почело је крајем 1. века нове ере. Покојници су кремирани на лицу места у правоугаоним гробним јамама са кружним каменим венцима пречника до 4 метра. Веровали су да душа покојника наставља да живи на месту где је сахрањен и да је зато његов вечни дом био снабдевен свиме што му је потребно за живот за животом. Међу женама и децом најчешће се додавало керамичко посуђе, накит и новац. Мушкарци су са собом носили своје лично оружје, обично комплет од два копља са војничким ножем и секиром. Неки од покојника су са собом понели своје мачеве. Оружје би се ритуално „убијало“ пре него што би се ставило у гроб. Када ратник умре, погине и његово оружје.

Црвенополци су поштовали своје мртве и традицију чак и када су прешли на хришћанство у 4. веку. Остали су на истом риду, али сада мало ниже од врха и нису дирали старије сахране. Мушкарци више нису носили оружје са собом, али су једно време

и даље били кремирани, паралелно са инхумацијом. Када више није било места на Гуштеровој чукарци, почетком 5. века, почели су да сахрањују своје мртве још ближе насељу, на врху Спасовог Рида. У стени су копали дубоке, веома fine, правоугаоне јаме, које су потом, готово херметички, затворили каменим плочама. Своју традицију нису заборавили и место сахране су ипак обележили каменим венцем.

Кључне речи: Црвено Поле, некрополе, кремација, „убијено“ оружје, дуализам

Некрополе и надгробни споменици као поуздане меће

Александар Ђукић

Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“, Љиг

У оквиру теренских истраживања на територији општине Љиг и суседних општина, која су спроводили чланови Удружења Челник из Љига, пописана су гробља и појединачни надгробни белези. Тада су утврђени хронолошки оквири пописаних локалитета. Анализиран је и положај некропола и надгробних белега у односу на рељеф и сеоске меће, али и меће засебних парцела. Један од закључака био је да су у временском периоду од средњег века па до данашњих дана, одређене некрополе и надгробни белези с намером постављани на меће између села и управних подручја. Један од примера „међашког“ гробља је локалитет Маћарско гробље на мећи између села Ивановци и Пољанице (општина Љиг). Оба села се спомињу у турским пописима од 1528. године, а типови надгробних споменика указују да се гробље користило од 14. до краја 17. века. Исти је случај са локалитетима „Маћарско гробље“ у Љигу који је употреби од средњег века до данас и „Мацари“ у Штавици који се највероватније користио до 17. века.

Након 17. века, наставило се са формирањем нових „међашких“ некропола и оне сада постају све чешћа појава. Налазимо их на мећама између села Славковица и Лалинци, Бабајић и Цветановац, Палежница, Кадина Лука и Ба, Бранчић и Моравци... Меће између села могу бити обележене и појединачним гробовима као што је то случај са локалитетом Голубов гроб на граници између села Палежница и Гуњица.

Занимљив је случај из села Шутци (општина Љиг) где је једна породица по свом досељавању почетком 19. века, обележила гробовима меће свог новог поседа. Овај обичај није усамљен и посведочен је у историјским изворима и етнографској грађи.

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Гробља и надгробници као изразито табуисани, били су идеална међа у временима када она није смела бити нарушена и када је интегритет заједнице морао остати неокрњен.

Кључне речи: некрополе, белези, Љиг, међе, средњи век, турски период

Род и пол у погребној пракси бронзаног доба: некропола Мокрин (2100-1800. година пре нове ере)

Мина Амзирков

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Марко Порчић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Katharina Rebay-Salisbury

Одељење за праисторијску и историјску археологију,
Универзитет у Бечу
Аустријски археолошки институт, Аустријска академија наука

Fabian Kanz

Јединица за форензичку антропологију, Медицински
универзитет у Бечу

Michael Wolf

Одељење за аналитичку хемију, Универзитет у Бечу

Лидија Милашиновић

Народни музеј Кикинда

Софија Стефановић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Период бронзаног доба у Европи, поред разноликости у самој врсти сахрана, показује и јасне разлике у погребном третману мушкараца и жена, како у погледу самог положаја раке, тела, тако и гробних прилога који се могу окарактерисати као типично мушки или женски. Ово је навело истраживаче Роба и Хариса да претпоставе да је у периоду бронзаног доба, подела рода бинарна и да у већини случајева одражава биолошки пол индивидуе. У контексту ове хипотезе, поставља се питање да ли и

деца имају бинарни родни идентитет и када га стичу. На основу сахрана одраслих индивидуа на некрополи у Мокрину, код којих је пол било могуће одредити стандардном антрополошком анализом, забележено је да погребни ритуал показује разлике између мушкараца и жена, нарочито када је реч о оријентацији тела. Приликом сахрана дечијих индивидуа забележене су различите оријентације које одговарају онима код мушкараца и жена, али будући да стандардним антрополошким методама није могуће поуздано утврдити пол, остаје нејасно да ли је код деце оријентација иста у односу на пол. Како бисмо одговорили на ово питање, утврђена је старост индивидуа, а анализом пептида зуба поуздано је одређен пол код 57 индивидуа, узраста од 2 до 18/20 година. Резултати анализе пептида омогућили су нам да утврдимо пол деце, и да на тај начин проверимо да ли је код дечака и девојчица примењен исти нормативни погребни образац као код мушкараца и жена тј. да ли је бинарни родни модел примењиван од раног узраста.

Кључне речи: бронзано доба, Мокрин, погребна пракса, пол и род.

Прављени за покојнике: гробни прилози у погребној пракси на некрополи у Мокрину

Весна Димитријевић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

У бројним и разноврсним гробним прилозима на ранобронзаноodobној некрополи у Мокрину значајан удео заузимају украсни и употребни предмети од материјала животињског порекла, као што су привесци од животињских зуба, коштане алатке, коштани украсни предмети, перле и привесци од љуштура мекушаца.

Анализа ових предмета даје значајне податке о њиховом пореклу, начину израде и употреби, из којих произлазе релевантни закључци, као и могући правци даљих истраживања, који могу да допринесу разумевању погребне праксе. У овом раду анализирани су предмети израђени од материјала животињског порекла из пет гробова некрополе на Мокрину (гробови бр. 161, 122, 181, 228 и 267). Анализа је обухватила одређивање таксона и елемента скелета од кога су прилози израђени, као и анализу трагова употребе.

За израду привезака од зуба коришћени су секутићи и очњаци говечета, очњаци паса, лисица и јелена. Коштане перле израђене су од дијафиза дугих костију средње крупних сисара и птица. Две коштане игле направљене су од метаподијалних костију срне. Украсни предмети од љуштура морских организама потичу од две врсте скафопода (*Antalis dentalis* и *Antalis vulgaris*) и једне врсте гастропода (*Columbella rustica*).

Заједничка одлика свих ових предмета је непостојање трагова употребе. Намеће се претпоставка да су прављени са сврхом да буду приложени уз покојнике, а поставља се питање ко су учесници у сложеној организацији набавке сировина и израде

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

ових предмета.

Кључне речи: рано бронзано доба, гробни прилози, погребна пракса, Мокрин

Феномен сахране деце у посудама на некрополи средњег бронзаног доба у Остојићеву (1650 -1550 г. п. н. е.)

Марија Марин

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Марко Порчић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Бојан Петровић

Клиника за стоматологију Војводине, Медицински факултет,
Универзитет у Новом Саду

Марија Кречковић Гавриловић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Лидија Милашиновић

Народни музеј Кикинда

Софија Стефановић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Сахрањивање деце у посудама је погребна пракса стара колико и вештина израде керамике. На простору Леванта и европском тлу присутна је од неолита до гвозденог доба, без континуитета и јасних географских оквира, увек наводећи на питање шта су идеје које стоје иза обичаја полагања дечијег тела у керамички суд. На територији Србије ова пракса је забележена први и једини пут током средњег бронзаног доба на некрополи у Остојићеву, у Севернобанатском округу, где је сахрањено укупно 142 субадулта, од тога 103 индивидуе старости до 7 година у керамичким посудама. Практика је доследно спровођена током читавог хронолошког распона у коме је некропола била у

употреби (1650-1550 г. п. н. е.).

Поставља се питање зашто су нека деца сахрањена у посудама, а нека нису. Да би се утврдило шта издваја децу сахрањену у посудама у односу на ону ван посуда, овде представљамо резултате следећих анализа: индивидуалне старости деце, код 76 очуваних скелета, гробних прилога, оријентације покојника и просторне дистрибуције укопа. Такође, приказаћемо и истраживачки оквир који ће у наредном периоду омогућити прецизније утврђивања индивидуалне старости, пола код деце и присуства палеопатолошких промена којима ће се истражити да ли је биолошки статус могао условити разлике у погребном ритуалу деце.

Кључне речи: некропола Остојићево, бронзано доба, погребна пракса, сахрањивање у посудама

Смрт и Други: Археологија, оквири рата и политике жаљења

Урош Матић
Institut für Antike
Universität Graz

Почетком осамнаесте династије Новог царства, око 1550. год. п.н.е, за време владавине краља Ахмозеа, Египат је отпочео освајање Нубије и до средине осамнаесте династије, око 1450. год. п.н.е, у потпуности савладао краљевство Куш са престоницом у Керми. Након војних интервенција започет је пројекат оснивања нових египатских насеља и изградње храмова. У овом периоду Нубијом влада “краљевски син од Куша”, египатски званичник кога бира краљ Египта. Локална управа препуштена је поглаварима нубијског порекла који носе египатска имена и титуле и сахрањују се у Нубији као званичници египатске државе. У раду је анализиран начин на који је египатско освајање Нубије представљено у писаним и ликовним изворима Новог царства. Полази се од тезе Жана Бодријара да представе рата нису нужно веродостојне за реконструкцију догађаја на које се односе. Ову тезу је, бавећи се оквирима у којима се ратови представљају, у скоријим радовима развила Џудит Батлер. Као и сви други непријатељи, Нубијци су у овим изворима дехуманизовани и феминизовани. Неколико писаних извора чак указује на оштре смртне казне побуњеника које су извођене јавно у окружењу египатских храмова у Нубији. Такође, имајући у виду да су египатски храмови у Нубији били декорисани и предстамама победа над Нубијцима, те да су те представе биле доступне становништву различитог порекла, поставља се питање да ли на ове представе различите групе у Нубији гледају на различите начине? На пример, мотив смрти и жаљења палих нубијских ратника, који је део појединачних сцена, потребно је сагледати кроз призму оквира рата, где је примарна улога овог мотива да

нубијске мушкарце и дечаке представи као слабе, те да египатску победу представи као неминовну. С тим у вези, у раду се детаљно анализирају и друге представе побеђених и усмрћених Нубијаца у египатским храмовима у Нубији. Разматра се могућност да улога ових представа није била само да комуницира победу над непријатељима египатским божанствима, већ и да подсећа локално становништво на пораз, немоћ и смрт њихових предака. На основу ове анализе постављена је теза да се траума може посматрати и као политички алат којим се не затире само идеја побуне већ и идеја нубијског идентитета.

Кључне речи: Египат, Нубија, Ново царство, смрт, оквири рата, политике жаљења, траума

Маргинални мртви? девијантна сахрана са источне некрополе Ремезијане

Марко А. Јанковић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Тамара Шаркић

Лабораторија за биологију кости и биоантропологију

Институт за анатомију „Нико Миљанић“

Медицински факултет, Универзитет у Београду

Сахрањивање мртвих на некрополама најчешће прати формална устројеност која зависи од низа различитих услова: религијских погледа на свет, социјалног или економског статуса покојника, као и узраста, пола или рода. Таква устројеност неретко се огледа у другачијим погребним обичајима и праксама које прате сахране преминулих из различитих категорија. На некрополама са великим бројем гробова, често се могу приметити обрасци (нпр. издвојени делови некрополе за сахрану деце или припадника заједнице који су уживали другачији социјални статус, врста материјала која се јавља само код покојника специфичног узраста или пола, и сл.), али се јављају и случајеви који одударају од „норматива“, за које је потребно уложити додатне напоре када је интерпретација у питању.

На источној некрополи Ремезијане, откривена је 2019. године тзв. девијантна сахрана – ради се о сахрани жене, узраста од 25 до 30 година, а која је у потпуности одударала од остатка некрополе. Покојница је сахрањена лицем надоле и са десном руком делимично испод тела, а археолошка ситуација констатована непосредно изнад остатака тела говори о неуобичајеном ритуалу који је пратио сахрану. У испуни гроба су откривени и остаци гарежи и пепела, док су на површини испуне откривене животињске кости, ломљена и горела грнчарија и метални

предмети.

Положај гроба у односу на остатак некрополе, као и третман гроба током сахране указују на то да је заједница свакако имала „одговор“ на случај преминуле и да се на посебан начин побринула о њеној сахрани. Међутим, посебно је питање чиме је тај и такав „одговор“ заслужен – односно шта је у животу (или смрти) покојнице било толико другачије да њена сахрана одудара од свега „уобичајеног“ на некрополи. Управо тим питањима бавиће се и ова презентација којом ћемо ако ништа друго, отворити потенцијалне стазе за њихово решавање.

Кључне речи: Ремезијана, касноримски период, некропола, девијантна сахрана, ритуал

Староседеоци под стећцима?

Моника Милосављевић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Сахрањивање под стећцима је недовољно археолошки истражен феномен, упркос дугој традицији проучавања ових надгробних споменика из перспективе историје уметности и историје. Реч је о полагању покојника у контексту монументалних надгробника у периоду од 12. до 16. века. На простору данашњег Западног Балкана до сада је констатовано више од 72 000 ових споменика, од чега највише у Босни и Херцеговини.

Када су ови споменици током 20. века интерпретирани у кључу културно-историјских принципа, трагало се за једном религијском или етничком групом која би била суштински у вези са овом погребном праксом. Нека од понуђених решења за припадност стећака су: њихово приписивање Цркви босанској или пак средњовековним Власима. Посвећеним истраживачима, попут Шефика Бешлагича, и у традиционалном парадигматском кључу било је јасно да је феномен стећака комплексан и да искључива везаност за једну етничку/конфесионалну групу није много вероватна. Док је повезивање искључиво са Црквом босанском лако одбацити на основу натписа који говоре и о другим конфесијама, питање Влаха као носилаца ове материјалне културе остало је у извесном смислу неразрешено. Нада за откључавање овог проблема остављана је археолошким ископавањима и физичко-антрополошким анализама.

Тако се, почевши од седамдесетих година 20. века у радовима Живка Микића о скелетним остацима пронађеним на некрополама под стећцима јавило тумачење да је реч о хомогеним заједницама, доминантно брахикраних карактеристика које су протумачене као динарски антрополошки тип. Следећи интерпретативни корак је подразумевао њихово повезивање са

наводно аутохтоним, средњовековним влашким несловенским становништвом, при чему су Власи схваћени као етничка група која вуче корене из антике или праисторије.

Рад има за циљ да критички преиспита: 1) методолошко језгро аргумента да се под стећцима сахрањује динарски тип људи који су протумачени као сатроседеоци; 2) употребу термина динарски антрополошки тип, који има своје основе у расној антропологији; 3) последице трансфера ових идеја из природно-научног домена скелетне анализе у поље интерпретирања социјалних идентитета људи сахрањених под стећцима.

Кључне речи: стећци, Власи/власи, динарски тип, аутохтоност, расна антропологија

Идентитет становника сахрањених на средњовековној некрополи Винча – Бело брдо (12-14 век): анализа специфичних и неспецифичних маркера стреса

Сања Несторовић

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Поред материјалне културе, дубљим разумевањем биолошког аспекта тела (што нам пружа физичка антропологија) можемо боље разумети шта је смрт, као и њену материјалност, с обзиром на то да су преживели ти који морају да створе и произведу погребни ритуал. Како се у археолошким истраживањима тежи ка наглашавању друштвеног губитка и реконструкцији живог појединца у прошлости, телесни остаци би требало да добију више пажње, јер бисмо на тај начин добили увид у фунерарну праксу, као и ставове према телу и смрти, који су производ живих људи. Физички остаци су ти који представљају сведочанство о животима људи у прошлости, а самим тим можемо сазнати њихов пол, старост, болести од којих су патили, али посредно, можемо сазнати и њихов социјални идентитет. Другим речима, тело је потребно посматрати као биолошку али и као друштвену категорију.

У овом раду, покушаћемо да сазнамо нешто више о социјалном идентитету становника сахрањених на средњовековној некрополи Винча - Бело Брдо (12-14 век), анализом специфичних и неспецифичних маркера стреса, међу којима је фокус на Харисовим линијама (линије заустављеног раста дугих костију). Анализирано је, укупно 36 индивидуа (23 одрасле индивидуе и 13 деце). На основу појаве стресних епизода, анализирани индивидуе показују доста лош здравствени статус, исхрану и услове живота, што можемо видети и из различитих болести и инфекција које можемо повезати и са тешким положајем Винче,

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

као и историјским догађајима овог периода. Ови резултати, успели су да нам покажу одређене обрасце везане за род, старост и специфичне активности, а њихово разматрање нам може пружити драгоцене податке о томе како су људи живели у прошлости, као и о њиховом телима и показатељима социјалног идентитета.

Кључне речи: социјални идентитет, неспецифични маркери стреса, Харисове линије, здравствени статус, фунерарна пракса

Rest in pieces: нетипична сахрана са некрополе у Рашашкој - Рачеши (Хрватска), 13.-16. век

Наташа Шаркић

Aita Bioarchaeology, Барселона

Roberto Cighetti

Aita Bioarchaeology, Барселона
Osteoarc, Горнате Олона, Италија

Sofie-Kristin Schendzielorz

Univerity of Dundee, Nethergate

Марија Михаљевић

Nova Gradiska Town Museum, Нова Градишка

Начин на који је неко сахрањен представља комбинацију друштвених норми и тога како покојника доживљавају они који га сахрањују. Нетипичне сахране могу указивати на „девијантну друштвену персону“. Да бисмо боље разумели овај феномен, морамо случај размотрити како кроз призму погребне археологије, која укључује разумевање типичних погребних пракси у популацији и како појединац одступа од њих; тако и биоархеологије, која помаже да се утврди да ли су биолошки фактори одиграли улогу у одступању.

На локалитету Рашашка-Рачеша (Хрватска), у слоју испод пода, откривен је гроб број 157, тик уз јужни зид цркве. Скелет се налазио у необичном положају, наиме, десна рука је указивала на уобичајни положај приликом хришћанске сахране, али грудни кош је био положен на стомак (*prone position*), а глава је одвојена од врата и постављена 30 цм даље од анотомског положаја. Све ово се одвијало док је меко ткиво још увек било присутно. Између ногу откривена је масивна опека и огроман камен испод главе.

Ова индивидуа је имала неколико повреда, неке скорашње, још увек у процесу срастања, друге од пре више година, као и две *периморталне* повреде на лобањи. Већина повреда настала је

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

у оружаном сукобу. Представићемо потенцијална објашњењима за ову необичну сахрану.

Кључне речи: погребна археологија, биоархеологија, интерперсонално насиље, траума, палеопатологија, девијантно сахрањивање

Наслеђе расне антропологије у археологији римског периода?

Јована Петровић

студенткиња МАС

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Расизам може бити дефинисан као скуп образаца понашања који произлазе из нетрпељивости према особама чије физичке карактеристике се разликују од особе која је генератор мржње. Расизам који се уздиже на ниво идеологије, користећи се наводно научним аргументима, назива се расијализам. Идеје расијализма у модерној историји прате развој расне класификације од Линеове класификације популације из XVIII века до Блуменбаховог дефинисања пет људских раса. Када је реч о Србији, идентификација оваквих идеја везује се за двадесете и тридесете године XX века. Она је видљива је у радовима антрополога и југословенских медицинара, насталим под утицајем експанзије расне политике у централној Европи у то време. У домену српске археологије, присуство расијалистичких идеја уочено је у радовима Борислава Јанкулова. Изненађујуће, сродне идеје могуће је пронаћи у савременим публикацијама које примењују концепте из репретоара расне науке, мање или више имплицитно. За овакве праксе може се претпоставити да представљају методолошке прежитке и наслеђе расне антропологије немачког говорног подручја. Циљ рада је да преиспита овакву претпоставку на примеру римске археологије у Србији.

У истраживању сахрањивања, интерпретација људских остатака је мултидисциплинарна, приликом чега физичка антропологија представља једну од кључних тачака. Одређене праксе и методе ове дисциплине су се одржале, независно од протока времена. Међутим, поставља се питање да ли су

све оне у савременом контексту одговарајуће? Да ли знања и подразумевана терминологија у интерпретирању људског скелетног материјала могу да се разумеју као неутрална основа или се употреба антрополошких типова може критички пропитивати као проблематична? Спорни концептуални алати се могу детектовати и у савременој археолошкој продукцији, неретко у контексту римске археологије, по правилу имплицитно. Услед чињенице да овакви теоријско-методолошки оквири могу створити генерализације, стереотипизације, и поједностављивања комплексности антрополошких карактеристика, поставља се питање адекватног адресирања овог проблема.

Кључне речи: расна теорија, римски период, расе, физичка антропологија, краниометрија

Археолошки предмети и танатополитике музејских репрезентација

Ивана Димић

студенткиња ДАС

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

У музејским репрезентацијама прошлости помоћу археолошких предмета могу се неретко уочити реконструкције процеса умирања и смрти, појединца, али и читавих колектива. Уколико пратимо слике суочавања са смртношћу у различитим концептима музејских поставки можемо стећи сазнања и о актуелним друштвеним доживљајима смртности. У областима социологије и антропологије, постоје бројни радови који се баве променама ставова према смрти у актуелним друштвеним околностима, такође проучавани и кроз посматрања дугорочних историјских процеса. Испитију се сложени проблеми културе сећања и заборава, класне сегрегације преминулог појединца/група, одузимање или мењање идентитета, намерног, планског или постепеног заборава појединца/друштва/догађаја, нормализације смрти у друштву.

Поставља се питање да ли се наведени проблеми могу сагледати кроз анализу материјалне културе приказане у музејским поставкама и како су оне у корелацији са тренутним друштвеним политикама. Да ли постоји простор за критику социјално неправедног односа према умирању? Да ли музејска репрезентација смрти подиже свест о индивидуи или је више фокусирана на друштвену амортизацију стреса узрокованог суочавањем са чињеницом нестанка заједнице?

Кључне речи: танатологија, танатополитика, музејске поставке, материјална култура, културе заборава и сећања

**„Кнежевски гробови“ у сталној поставци
Народног музеја:
Делови, целине, реконструкције**

Сташа Бабић

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Татјана Цвјетићанин

Народни музеј Србије

Одељење за археологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Фунерарни запис састоји се од елемената различитих својстава који су предмет посматрања археолога и извори за разумевање друштвених и ритуалних пракси које су условиле настанак гроба. У истраживачкој пракси овај сложени запис разлаже се на своје конститутивне елементе (скелетни и други органски материјал, артефакте израђене од различитих сировина, трагове интервенција у тлу и грађевинске активности) већ приликом теренског рада, бележења, примарних анализа и складиштења. Поновно састављање (свих) делова првобитног записа најчешће се појављује у облику графичке реконструкције и/или материјализоване музејске поставке.

У Народног музеју Србије чувају се и излажу фунерарне целине датоване у старије гвоздено доба (тзв. „кнежевски гробови“), које покрећу многа важна питања о заједницама које су их подигле. На овом примеру биће размотрене различите истраживачке и излагачке праксе: а) раздвајање и поновно реконструисање гробног записа, које претпоставља да постоји оригиналан, статичан облик гробног записа, структуриран према специфичним друштвеним и симболичким нормама, као и б) излагање појединачних налаза из ових фунерарних целина одвојених од својег оригиналног контекста и смештених у другачије асоцијације. Посебна пажња биће посвећена томе

како одабир начина излагања утиче на археолошку и музејску интерпретацију.

Кључне речи: „кнежевски гробови“, класификовање, излагање, интерпретација

Археологија смрти у фокусу јавности

Маја Миљевић-Ђајић

Удружење грађана Све о археологији, Београд

Јован Ђајић

ЈУ Археолошки музеј „Римски муниципиум“, Склани

Археологија смрти и сахране древних људи су кључне у нашим покушајима да разумемо нестала друштва. Међутим, ова тема не би требала бити табу и ограничена само на оне који се њоме баве, јер је она вредан допринос модерном друштву. Стога, тему треба приближити јавном мњењу, а посебно данас када постоје бројни канали комуникације и када је пренос информација бржи него икада.

Док је смрт универзална и неизбежна, реакција на смрт и поступање са посмртним остацима је разнолика. Кроз археолошка истраживања, археолози откривају бројне начине поступања са мртвима кроз време и у различитим деловима света. Зато археолози не требају да „прикривају“ смрт, већ треба да буду едукатори јавности. Ископавања гробова, некропола и посмртних остатака су вредан извор информација о људима у прошлости и због тога су чести у публикацијама и интересантни јавности.

Интернет и медији постали су важан метод комуникације и информисања научне заједнице и јавности. Пре свега, овакав вид комуникације доступан је широкој неакадемској заједници, а користи лако разумљиви језик.

У овом раду желимо да покажемо колико је важна комуникација и популаризација археологије како би се уклониле предрасуде и стереотипи којима је јавност оптерећена. Популаризацијом археологије смрти кроз различите канале комуникације, ми археолози и биоархеолози, требамо да допринесемо схватању једне од најстаријих загонетки која заокупља пажњу људског друштва, феномена смрти. С тим у вези, покушаћемо да одговоримо на неколико кључних питања:

- Да ли је у археологији смрти потребно укључити јавност?
- Да ли археолози требају јавно да пишу о томе?
- Како писати о археологији смрти?

Кључне речи: археологија смрти, археологија и јавност, интернет медији, дигитално доба, посмртни остаци, сахране

Поводом конференције Српска археологија између теорије и чињеница XI: *Археологија смрти*, подмладак Центра за теоријску археологију приредио је изложбу **Пепео, прах и ништавило**.

Ауторке и аутори:

Ангелина Стефановић - **Од пламена до витрине**

Ђорђе Петровић - **Постмодерно умеће умирања**

Емил Николић - **(Без)Лични гробови**

Група аутора - **Стазе смрти**

Иман Фетаховић - **Живот са мртвима**

Немања Павловић - **Пепео, прах и ништа(вило)**

Огњен Гавранић - **Шта остаје иза покојника?**

Немања Павловић и Огњен Гавранић - **«Нека стари мртви направе место новим мртвима» (Ново Гробље)**

Урош Лекић - **Између Помпеје и Цетиња или о шест Његошевих обретења и судбини Ловћена**

Вукић Антоновић - **Археологија је мртва**

Реализацију су помогли сарадници Центра за теоријску археологију и Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Учесници

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Амзирков Мина

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
mamzirkov@gmail.com

Андријашевић Марина

научни сарадник
Одељење за класичне науке
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
marinchex@live.com

Бабић Сташа

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
stasa.babic@gmail.com

Васиљевић Љубиша

Народни музеј Крушевац
ljubisa05@gmail.com

Величковић Кастратовић Ана

студенткиња ДАС
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
ana.a.velickovic@gmail.com

Витезовић Селена

Археолошки институт, Београд
s.vitezovic@ai.ac.rs
selenavitezovic@gmail.com

Вукојевић Јелена

истраживач - сарадник на Одељењу за класичне науке
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
jelena.vukojevic@f.bg.ac.rs

Гошић Милена

Одељење за археологију
Универзитет у Београду
milena.gosic@f.bg.ac.rs

Гуштин Митја

професор емеритус
Универзитет у Копру
mitja.gustin@upr.si

Димитријевић Весна

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
vdimitri@f.bg.ac.rs

Димић Ивана

студенткиња ДАС
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
ivana.dim16@gmail.com

Ђајић Јован

ЈУ Археолошки музеј „Римски муниципиум“, Скелани

Ђерковић Предраг

студент ДАС
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
djerkovicpredrag@gmail.com

Ђукић Александар

Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“, Љиг
alekdjukic@yahoo.com

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Ђукић Ксенија

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду
ksenja.djukic@gmail.com

Јанковић, А. Марко

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
marko.jankovic@f.bg.ac.rs

Кречковић Гавриловић Марија

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
marija.kreckovic@gmail.com

Литл Ејми

Универзитет у Јорку
aimee.little@york.ac.uk

Марин Марија

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
marijamarin2508@gmail.com

Матић Урош

Institut für Antike
Universität Graz
uros_arheo@yahoo.com

Микашиновић Веда

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду
vdnikolic@gmail.com

Милашиновић Лидија

Народни музеј Кикинда

Милосављевић Моника

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
momilosa@f.bg.ac.rs
monika.milosavljević@gmail.com

Миљевић-Ђајић Маја

Удружење грађана Све о археологији, Београд
maja.miljevic58@gmail.com

Митровић Милица

Археолошка збирка
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
mmitrovi@f.bg.ac.rs

Михајловић Владимир

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
vladimir.mihajlovic@f.bg.ac.rs

Михаљевић Марија

Nova Gradiska Town Museum, Нова Градишка
marija.mihaljevic111@gmail.com

Несторовић Сања

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
sanjan1995@gmail.com

Пенезић Кристина

Институт Biosens
Универзитет у Новом Саду
kpenezic@gmail.com

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Петровић Анђа

Универзитет у Београду
andja.petrovic@f.bg.ac.rs

Петровић Бојан

Клиника за стоматологију Војводине, Медицински факултет,
Универзитет у Новом Саду
bojan.petrovic@mf.uns.ac.rs

Петровић Јована

студенткиња МАС
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
jovanapetrovic03@gmail.com

Племић Бојана

Академија струковних студија, Београд
bojana.plemic@yahoo.com

Порчић Марко

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
mporcic@f.bg.ac.rs

Секулов, П. Ване

НУ Завод за заштита на спомениците на културата
Музеј Струмица
v.p.sekulov@gmail.com

Смук Ана

Археолошки институт
Универзитет у Гронингену
a.smuk@rug.nl

Стефановић Софија

Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
smstefan@f.bg.ac.rs

Тасић Ненад

Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
ntasic@f.bg.ac.rs

Ћирић Гордана

Независни истраживач
goca.ciric@gmail.com

Цвјетићанин Татјана

Народни музеј Србије
Одељење за археологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
t.cvjeticanin@narodnimuzej.rs

Шаркић Наташа

Aita Bioarchaeology, Барселона
nsarkic@gmail.com

Шаркић Тамара

Центар за биологију кости, Медицински факултет у Београду
tamaricao13@gmail.com

Cighetti Roberto

Aita Bioarchaeology, Барселона
Osteoarc, Горнате Олона, Италија
alvaromonge23@gmail.com

Београд, Филозофски факултет, 29-31. март 2024.

Kanz Fabian

Јединица за форензичку антропологију, Медицински
универзитет у Бечу
fabian.kanz@univie.ac.at

Rebay-Salisbury Katharina

Одељење за праисторијску и историјску археологију,
Универзитет у Бечу
Аустријски археолошки институт, Аустријска академија наука
katharina.rebay-salisbury@oeaw.ac.at

Schendzielorz Sofie-Kristin

Univerity of Dundee, Nethergate

Wolf Michael

Одељење за аналитичку хемију, Универзитет у Бечу
michael.wolf@univie.ac.at

